

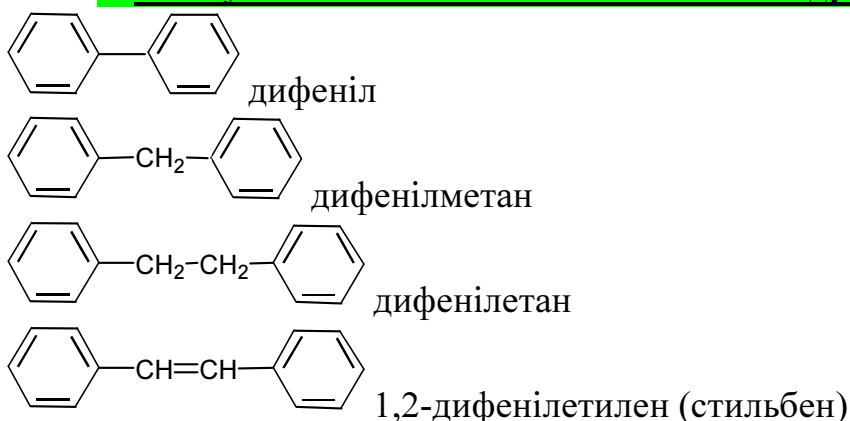
Лекція №11

Тема: Багатоядерні ароматичні сполуки.

План

1. Сполуки з ізольованими бензольними ядрами.
2. Конденсовані ароматичні системи.

1. Сполуки з ізольованими бензольними ядрами:

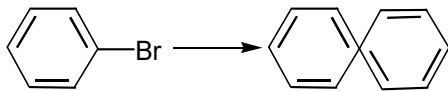

Органічні сполуки з двома або більшою кількістю бензольних ядер, сполучених між собою простим зв'язком, називають багатоядерними ароматичними сполуками з ізольованими бензольними ядрами. Їх можна розглядати як похідні алканів, алкенів і алкінів.

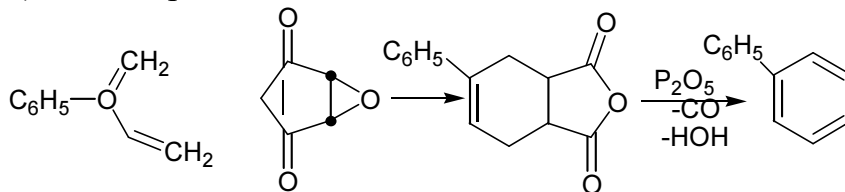
Дифеніл (біфеніл)

Методи добування:

- 1) синтез за реакцією Вюрца-Фіттіга:

- 2) циклоприєднання:

- 3) при нагріванні йодбензолу з мідним порошком (реакція Ульмана):

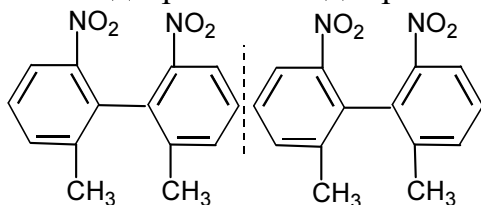
Дифеніл – безбарвна кристалічна речовина ($t^0_{\text{пл}} = 70^0\text{C}$), має високу термічну стійкість.

Положення замісників у молекулі дифенілу позначають цифрами або префіксами орто-, мета-, пара-.

Бензольні ядра в молекулі дифенілу сполучені між собою σ -зв'язком, довжина якого (0,148 нм) менша, ніж довжина аналогічного зв'язку, наприклад, у молекулі етану.

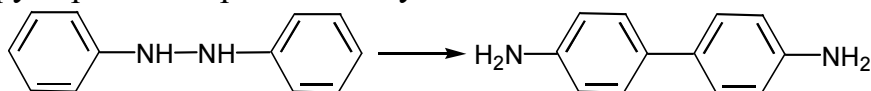
Причиною зменшення довжини цього зв'язку є спряження між π -електронами бензольних ядер, яке в молекулі дифенілу відбувається як раз за місцем σ -зв'язку.

Біля σ -зв'язку можливе перевертання ядер. При великих об'ємах замісників в ортоположеннях обертання не можливе. В цих умовах молекула втрачає площину симетрії і може існувати у вигляді двох стереоізомерів, які мають дзеркальне відображення – антропізомери, антропінантиомери:

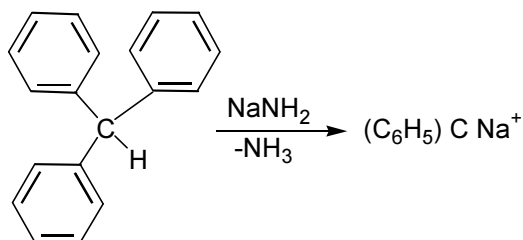
Дзеркальне відображення.

В хімічному відношенні дифеніл має всі властивості аренів. При нітруванні: NO_2 вступає в пара-положення, це ядро пасивується, друга NO_2 йде в інше ядро. Таким чином одне ядро феніл виконує роль орієнтата першого роду (ароматична π -система виконує позитивний мезомерний ефект); важливим похідним є бензидин, який утворюється в результаті перегрупировки нітробензолу:

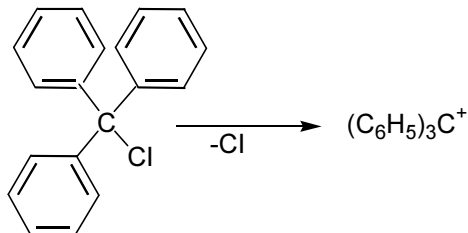

Назва і формула вуглеводню	$t^{\circ}\text{пл.}, ^{\circ}\text{C}$	$t^{\circ}\text{кип.}, ^{\circ}\text{C}$
толуол $\text{C}_6\text{H}_5\text{C}_3$	-95	111
дифенілметан $\text{CH}_2(\text{C}_6\text{H}_5)_2$	27	263
трифенілметан $\text{CH}(\text{C}_6\text{H}_5)_3$	93	360
тетрафенілметан $\text{C}(\text{C}_6\text{H}_5)_4$	285	-

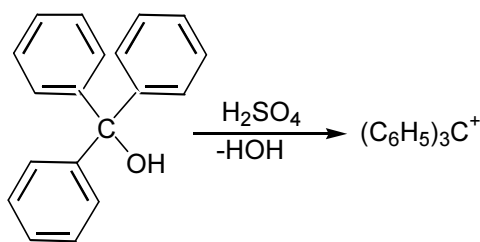
Накопичення у метані (CH_4) фенольних ядер підвищує рухливість атомів гідрогену та їх замісників. Це зв'язано з властивістю π -електронів, вступаючими в спряження з виникаючою в α -положенні вакантною орбіталою:

З похідних трифенілметану найголовніші: $(\text{C}_6\text{H}_5)_3\text{C}_x$, де $X = \text{H}_2, \text{Na}, \text{OH}, \dots$, такі групи які можуть генерувати катіони, аніони або радикали.

йде в середовищі SO_2

Стабільність радикала $(\text{C}_6\text{H}_5)_3\text{C}$ обумовлена не тільки де локалізацією неспарених електронів по фенільним ядрам, але й усуненням стеричного напруження при переході від тетраедричної структури центрального атому карбону до плоскостної. Подібну структуру має катіон.

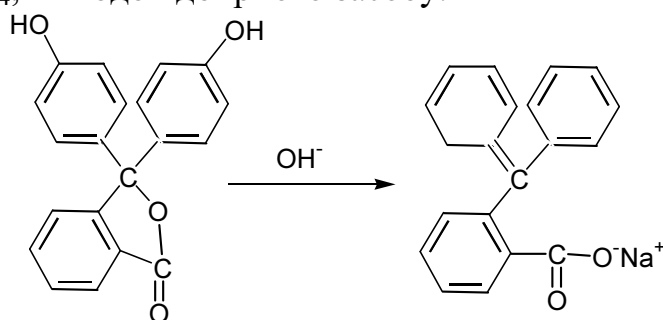
$(\text{C}_6\text{H}_5)_3\text{C-R}$ та катіони стабілізуються електронно-акцепторними.

З похідних трифенілметанових вуглеводнів найбільше значення мають їх аміно- і оксопохідні, які є барвниками.

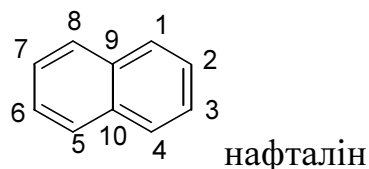
Представником амінопохідних барвників трифенілметанового ряду є кристалічний фіолетовий, який є родоначальником цілого класу барвників. Він фарбує матеріали у яскраво-фіолетовий колір.

Замість дим етил аміну вступає група: $-\text{NH}_2$.

Інший індикатор – малахітовий зелений – лейкооснова. Типовим представником оксипохідних трифенілметанового ряду є фенолфталеїн, який добувають конденсацією фенолу з фталевим ангідридом при наявності H_2SO_4 , як водовідбирного засобу.

Фенолфталеїн в хімії використовується як індикатор, в медицині – як пурген.

2. Ароматичні сполуки з конденсованими ядрами.

Ароматичні вуглеводні, в молекулах яких два або кілька бензольних ядер мають спільні атоми вуглецю, називають вуглеводними з конденсованими бензольними ядрами. До найважливіших з них належать: нафталін, антрацен, фенантрен.

На відміну від бензолу (C_6H_6) довжина зв'язків нерівноцінна. Так вуглеводні, які мають склад: C_1-C_2 , C_3-C_4 , C_5-C_6 , C_7-C_8 мають довжину зв'язку – 0,136 нм; C_2-C_3 , $C_{10}-C_5$, C_6-C_7 – 0,142 нм.

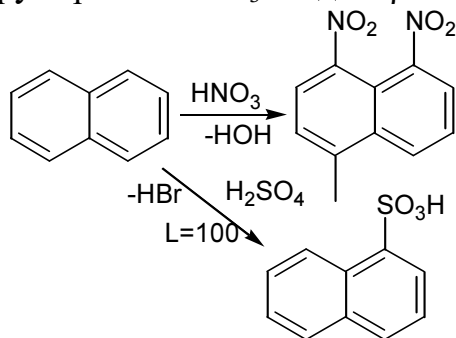
Нафталін – ароматична сполука, яка за Правилем Хюккеля: $4n+2$, де $n = 2$, має 10 делокалізованих π -електронів; зв'язки нерівноцінні; енергія резонансу двох ядер складає 255 кДж/моль.

Характерні реакції:

- 1) електрофільного заміщення (S_E).
- 2) нуклеофільного заміщення (S_N).
- 3) перегрупировки.
- 4) електрофільного приєднання ((A_E), Дільса-Альдера)).

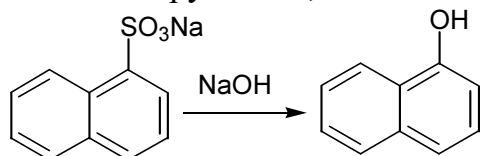
1. Для S_E характерні реакції: галогенування, нітрування, сульфонування. Майже завжди при цих реакціях йде орієнтація в α -положення.

Якщо температура більше $150^\circ C$, відбувається внутрішньо молекулярна перегрупировка й SO_3H йде в β -положення.

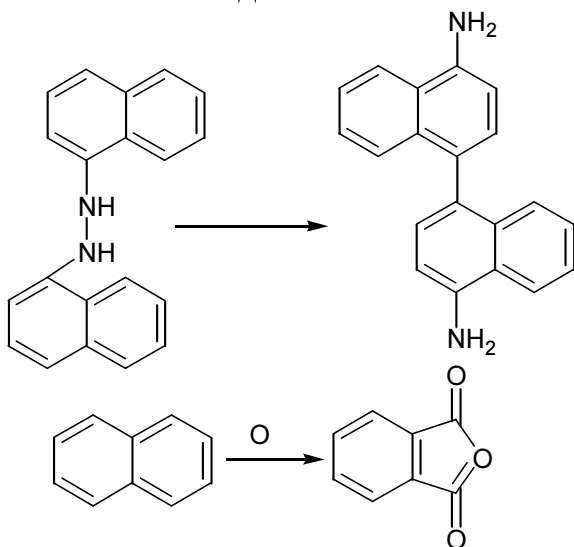

2. Для S_N :

NaI є малорухомиий, як і в бензолі.

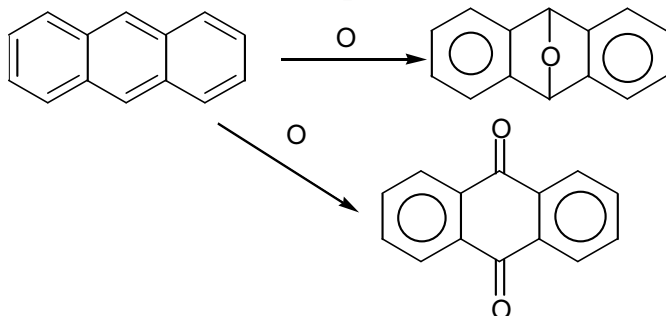
3. Прикладом перегрупировки є перегупировка α -галогенпохідних в β -галогенпохідні.

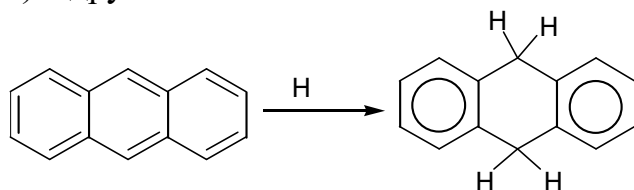
Антрацен підпорядкований правилу Хюккеля: $4n+2$, $n = 3$, 14 π -електронів, $t^{\circ}_{пл} = 217^{\circ}C$. $t^{\circ}_{кип} = 354^{\circ}C$.

Для нього характерні наступні реакції:

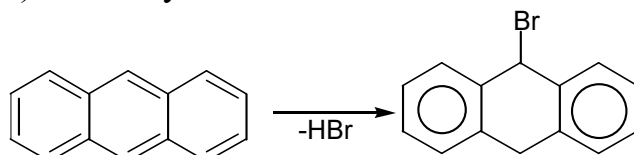
а) окислення на повітрі:

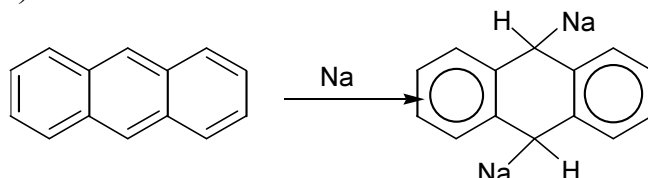
б) гідрювання:

в) галогенування:

г) окислення окислювачами:

д) нітрування (якщо HNO_3 -конц, то утворюються антрахінони)

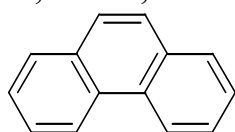
е) сульфування (H_2SO_4 -конц, то заміщення відбувається в α -положення, якщо розведена – в β -положення, якщо надлишок, то утворюється суміш дисульфокислот.

Приєднання до антрацену різних реагентів відбувається переважно до 9 і 10 атомів вуглецю реакцій. В реакціях електрофільного заміщення (S_N) заміщення атома водню відбувається переважно в 9-положенні.

Окислення нафталіну:

Антрахіон використовується для синтезу.

Фенатрен – ізомер антрацену. В молекулі фенатрену одне з трьох бензольних ядер конденсоване ангулярно (під кутом). Це ароматична сполука, $n=14$; $t^{\circ}_{пл} = 100^{\circ}C$, $t^{\circ}_{кип} = 340^{\circ}C$.

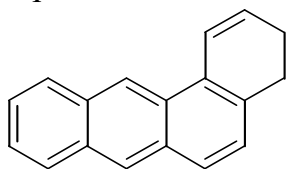
На відміну від антрацену, ядра розташовані лінійно. Фенатрен має велику енергію резонансу: $E = 415$ кДж/моль в порівнянні з антраценом: $E =$

360 кДж/моль. Ароматичний характер виражений дещо сильніше, ніж в антрацену, він менш реакційноздібний.

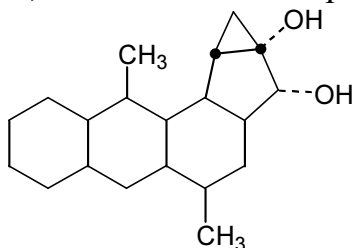
Для нього можливі реакції електрофільного заміщення (S_N), які відбуваються переважно біля вуглецевих атомів 9 і 10 менш активні, ніж відповідні положення антрацена.

Властивості багатоядерних ароматичних вуглеводнів (БАВ) стосуються їх металних похідних. В багатьох випадках заміна –СН БАВ на –NH₂ або азот призводить до збільшення канцерогенних речовин, які здатні викликати ракові пухлини. Ці речовини попадають в атмосферу з вихлопів автомобілів; вони також містяться в кам'яновугільній смолі, сажі, продуктах піролізу органічних речовин; у тютюновому димі. Канцерогенна дія проявляється більше в продуктах метаболізму БАВ.

Одним з найсильніших канцерогенних ароматичних сполук є 1,2-Бензантрацен:

7,12-диметилбезантрацен:

викликає карціон молочної залози; його використовують в якості лабораторного стандарту; він в 1000 раз активніше бензантрацену.

Література

1. Степаненко Б.Н. Курс органической химии. (в 2-х частях), ч. 2. Карбоциклические и гетероциклические соединения. Учеб. для вузов. 6-е перер. и доп. М.: Высшая школа. 1981.
2. Тейлор Г. Основы органической химии для студентов нехимических специальностей./ пер. с англ. Е.Д./ М.: Мир. 1989.
3. Черных В.П., Зименковский Б.С., Гриценко И.С. Органическая химия. В 3-х томах. Харьков: Основа. 1993, 1995, 1998.
4. Домбровський А.В. Органічна хімія. Навч. посіб. – К.: Вища школа. 1991